

УДК 658:65.012.8:339

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2024-1-12>**Мельник С.І.**доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та обліку
Львівського державного університету внутрішніх справ**Равлінко З.П.**кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Львівського державного університету внутрішніх справ**Дуфенюк О.М.**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ**Menlyk Stepan, Ravlinko Zoryana, Dufeniuk Oksana**

Lviv State University of Internal Affairs

ПІДГРУНТЯ ПОКРАЩЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

UNDERSTANDING THE IMPROVEMENT OF INFORMATION SECURITY ACTIVITIES OF COMMERCIAL ENTERPRISES

COVID-19 та військові дії, суттєво вплинувши на фінансово-економічну діяльність українських підприємств, актуалізували необхідність на нових засадах вирішувати складну проблему забезпечення безпеки. Раніше домінуюча політика, що полягала в аналізі в основному внутрішньої інформації для визначення поточного рівня безпеки та встановлення основних загроз із подальшим розроблення заходів стосовно їх ліквідації, виявилася недостатньо ефективною при вагомому впливі зовнішніх факторів. Наголошено, що особливо складна ситуація склалася для торговельних підприємств через різноспрямованість в поведінці споживачів та постачальників. На основі з'ясування змісту пов'язаних між собою понять «невизначеність» та «інформація» розглянуто умови задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки. Обґрунтовано засади приведення наповнення інформаційного середовища функціонування підприємства до потреб суб'єктів безпеки через встановлення фільтрів та відокремлення інформаційного шуму.

Ключові слова: невизначеність, інформація, безпекова діяльність, торговельне підприємство, суб'єкт безпеки.

COVID-19 and military operations, having significantly affected the financial and economic activities of Ukrainian enterprises, have actualized the need to solve the complex problem of security on new grounds. The previously dominant policy, which consisted in analyzing mainly internal information to determine the current level of security and establish the main threats, followed by the development of measures to eliminate them, turned out to be insufficiently effective in the face of a significant impact of external factors. It is emphasized that a particularly difficult situation has developed for trade enterprises due to the divergent behavior of consumers and suppliers. The purpose of the research was defined as outlining the content of the related concepts "uncertainty" and "information" with the further improvement of information provision of security activities of trade enterprises. In order to create a basis for improving the information provision of the security activities of trade enterprises, the following methods were applied: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the terms "uncertainty" and "information"; synthesis and analysis – for the formation of provisions in the interpretation of "valuable" information and "informational noise"; morphological analysis – to clarify the principles of meeting the informational needs of security subjects; graphic – for visual representation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. Based on the clarification of the content of the interrelated concepts "uncertainty" and "information", the conditions for meeting the information needs of security subjects

were considered. The classification of uncertainty in accordance with the specifics of the functioning of trade enterprises has been deepened, in particular by highlighting such types of uncertainty as: human, technical and social. Attention is focused on the emergence of uncertainty in the activities of trading enterprises due to: the difficult predictability of the actions of consumers and competitors; insufficient quantity and quality of data for decision-making; lack of clarity in the established goals and criteria for their achievement; time limitation; the impossibility of predicting the severity of the influence of external factors, etc. The principles of bringing the content of the information environment of the enterprise to the needs of security subjects through the installation of filters and separation of information noise are substantiated.

Key words: uncertainty, information, security activity, trading company, security subject.

Постановка проблеми. COVID-19 та військові дії стали підставою для зміни уявлень в представників бізнесу щодо інформаційної основи прийняття кожного управлінського рішення. Критично високий рівень невизначеності із важко прогнозованим перебігом подій в тактичному вимірі спровокував посилення ризиків із подальшим виникненням загроз, реалізація яких спричинила зниження рівня безпеки із наступною ліквідацією суб'єктів господарювання в доволі значній кількості випадків. Створені раніше системи інформаційного забезпечення управління підприємством, що передбачали узагальнення даних про результати його діяльності в минулому як підставу для аналізування ходу виконання стратегічних планів і внесення коректив, виявилися недостатньо ефективними в умовах появи й суттєвого впливу нових зовнішніх факторів. Хибне домінування в інформаційному забезпеченні даних щодо внутрішнього середовища обмежило менеджмент в розумінні суті швидкого перебігу подій, а відтак позбавило можливості реагування для зменшення втрат та використання нових можливостей. Особливо складна ситуація склалася на торговельних підприємствах, де активність споживачів, посередників, постачальників виробників характеризувалася різноспрямованістю. З'ясовані аспекти доводять актуальність покращення інформаційного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств задля збільшення результативності дій суб'єктів безпеки, що повинно стабілізувати ситуацію та дати можливість продовжити функціонування бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інформаційного забезпечення перебувала в полі зору таких науковців як Є. Кириченко [3], П. Мартинюк [4], В. Ортинський [1], Т. Писаренко [2], Н. Федорчук [4], Н. Шпак [7], І. Якоб [8] та інші. В публікаціях названих та інших науковців визначено та здійснено спроби теоретично розглянути можливі варіанти практичної організації інформаційного забезпечення управління підприємством.

Метою дослідження є окреслення змісту пов'язаних понять «невизначеність» та «інфор-

мація» з подальшим покращенням інформаційного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Проблема покращення інформаційного забезпечення традиційно розглядається через призму збільшення інформаційних ресурсів та удосконалення процедури роботи з ними. Вважаємо, що стосовно безпекової діяльності таким початковим етапом повинно стати уточнення іншого, але дотичного поняття – «невизначеність». Як і стосовно багато інших понять, при окресленні суті невизначеності економісти користуються надбанням інших науковців. Лише коротко підкреслимо, що в математиці невизначеність розглядають через біфуркацію, коли розмиваються чіткі обриси певного явища чи процесу, складно встановити можливий перебіг подій, відсутні передумови для простеження впливу ключових факторів тощо. У філософії має місце цілісне пізнання невизначеності і визначеності, коли останнє знаменує можливість встановлення якостей певного явища. Йдеться про те, що невизначеність, завдяки подальшому перебігу подій та спрямованості зусиль на пізнання, змінюється визначеністю із утворенням стану, в межах якого є непізнані параметри, а відтак виникає чергова невизначеність. В цілому такі моменти вказують на факт існування невизначеності у поєднанні із визначеністю, коли абсолютного домінування однієї із двох позицій фактично не можна досягнути через постійну зміну стану певної системи та умов її існування.

В економіці відбувається часткове заповнення тих напрацювань, що сформувалися в інших сферах наукового пізнання. Відтак нами виділено кілька підходів у розумінні невизначеності, змістове наповнення яких відмінне заповненням початкового тлумачення. В межах першого підходу, який можна вважати найбільш поширеним серед економістів, невизначеність розглядається в якості критерію наявної та необхідної для прийняття управлінського рішення інформації. Зважаючи, що процес розроблення й прийняття рішення займає певний час, в межах якого змінюються значення основних параметрів, та реальною є неспроможність

узагальнити вплив усіх фактичних факторів, то невизначеність присутня в активності кожного менеджера. Другий підхід визначається не рівнем задоволення потреб в необхідній інформації, а її якістю, тобто достовірністю, повнотою, своєчасністю тощо. Прихильники третього підходу вбачають невизначеність у формуванні певної кількості альтернативних варіантів розвитку подій, коли неможливо чи важко встановити критерії вибору та досягнення бажаного результату. Четвертий підхід полягає у визначенні відмінності й спорідненості між невизначеністю та ризиком. Загалом в сфері управління підприємством невизначеність є тією обставиною, що гальмує й знижує результативність прийняття управлінських рішень, але реальні кроки щодо покращення ситуації здійснюються лише в окремих випадках, адже вимагають створення та/або удосконалення відповідної системи інформаційного забезпечення. На перешкоді стоїть існуючий на сьогодні стереотип, що інвестиції доречні стосовно виробництва й реалізації продукції, оскільки завдяки цьому можна покращити результати діяльності підприємства, а побудова й підтримання у дієвому стані системи інформаційного забезпечення – не може забезпечити прямої вигоди. Втрати через непередбачені й низько результативні управлінські рішення пов'язують із кваліфікацією суб'єкта управління та/або впливом зовнішніх факторів. Безперечно, що такі засади провадження бізнесу не забезпечують необхідний рівень конкурентоспроможності, коли іноземні конкуренти першочергово приділяють увагу питанню інформаційного підґрунтя управлінської діяльності, зокрема через врахування безпекових аспектів в ході прийняття кожного управлінського рішення.

В публікації І. Якоб [8, с. 137] розглядаються різні варіанти типізації невизначеності. Так, науковець виділяє, у відповідності до ймовірності настання подій, «повну невизначеність» (коли відсутні дані щодо поточного стану підприємства й змін зовнішнього середовища), «повну визначеність» (існує можливість розроблення прогнозів щодо діяльності підприємства у довгостроковій перспективі із високою ймовірністю їх реалізації) та «часткова невизначеність» (наближена до реальних умов функціонування підприємства та вимагає координованої й науково організованої роботи щодо задоволення інформаційних потреб осіб, які приймають управлінські рішення). Інші варіанти класифікації нами уточнені у відповідності до специфіки безпекової діяльності торговельних підприємств. Так, можна виділити людську невизначеність, яка пов'язана із активністю суб'єктів й об'єктів безпеки через складність передба-

чення реакції й спрямованість дій в наслідок індивідуальних властивостей кожної особистості. Відтак в безпековій діяльності повинні початково закладатися параметри можливих відхилень від стандартної, тобто типової, поведінки кожного із учасників взаємодії, тим самим уможливлючи існування невизначеності на допустимому рівні. Технічна невизначеність виникає в ході експлуатації засобів, зокрема тих, що дають можливість отримувати, опрацьовувати, використовувати, передавати й зберігати інформацію, через їх надійність та режим використання, а також відповідність вимогам користувачів й актуальному рівню НТП. Додатково доцільно враховувати ступінь захисту технічних пристроїв на предмет спроможності зберегти ресурси, зокрема інформаційні, через дії чи бездіяльність як працівників, так і сторонніх осіб. Соціальна невизначеність зумовлена специфікою поведінки людей, що формується в них під впливом засад сімейного виховання та перебування в межах певної громади, що має свої культурні особливості. З безпекової точки зору соціальна невизначеність має в обов'язковому порядку враховуватися в кадровій політиці підприємства для покращення лояльності персоналу й стимулювання до продуктивної роботи. Серед інших варіантів класифікації невизначеності можна відзначити такі, що прив'язані до етапності процесів в умовах торговельних підприємств, зокрема йдеться про: складну прогнозованість дій споживачів й конкурентів; недостатність за кількістю й якістю даних для прийняття рішень; відсутність чіткості у встановлених цілях й критеріях їх досягнення; обмеженість в часі; неможливість прогнозування вагомості впливу зовнішніх факторів тощо. В цілому кожен варіант класифікації невизначеності лише підкреслює об'єктивність її існування та потребує зваженого й науково обґрунтованого підходу у створенні й постійному удосконаленні системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності.

Як уже зазначалося вище, зменшення рівня невизначеності до прийняттого рівня можливе через створення інформаційного підґрунтя процесу розроблення, прийняття і реалізації управлінського рішення. Відтак деталізуємо сутність терміну «інформація». В дослідженнях безпекової школи ЛДУВС [1, с. 15] вказується, що одне з перших згадувань терміну «інформація» датується 1387 р., хоча широке застосування відбулося лише з середини XVI ст. Сьогодні спостерігається зростання значення й ваги інформації стосовно кожного індивідуума як для пізнання світу, так і самовдосконалення на основі розвитку індивідуального

людського капіталу. Розуміння ж самого зазначеного поняття стало емними, важким для досягнення, але із застосуванням на інтуїтивному рівні. Відтак за основу пропонується взяти те визначення, що міститься в нормативній базі, зокрема в Законі України «Про інформацію», де його тлумачать як «...будь-які відомості, та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [5]. Певна відмінність простежується в Цивільному кодексі [6], де вказується, що йдеться про відомості не лише ті, що можуть бути зафіксовані, а загалом публічно оголошені і стосуються будь-якої сфери людської діяльності. На прикладі цього аспекту можна вказати, що для безпекової діяльності є необхідною не уся інформація, оскільки її надто багато, а лише окрема її частина, що стосується суб'єктів та об'єктів безпеки у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Відтак вірними можна вважати твердження Т. Писаренко та її співавторів, що інформацією є «...певне повідомлення, яке має цінність, значущість для суб'єкта» [2]. Тобто, повинна мати місце процедура відбору з усього існуючого об'єму певної незначної частини, яка буде відповідати раніше встановленим критеріям. П. Мартинюк доводить, що інформацією потрібно вважати лише частину відомих даних, що попередньо пройшла через «...синтаксичний, семантичний та прагматичний фільтри» [4, с. 19]. У свою чергу Є. Кириленко встановлює критерії для такої «цінної» інформації, тобто вважаючи, що вона повинна відповідати таким вимогам як «...конкретність, вимірність, точність, актуальність, своєчасність, доречність, відповідальність та зрозумілість» [3, с. 18]. Якщо одна частина даних є «цінною» для управління, то іншу можна вважати «інформаційним шумом». Н. Шпак доводить, що такі шуми «...за своєю природою однакові з вірною інформацією, проте змістовно пусті» [7, с. 309]. Тобто можна дійти висновку, що інформаційний простір заповнений даними, повідомленнями, відомостями, серед яких лише частина необхідна в певний момент часу для організації й здійснення керуючого впливу. Система інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності повинна бути орієнтованою на виділення «цінної» інформації, відкидаючи «інформаційний шум» на основі раніше створених фільтрів, при цьому адресно задовольняючи інформаційний інтерес тими даними, що відповідають певним критеріям. Відсутність та/або неефективність функціонування такої системи призводить до невідповідності інформаційних потреб наявним інформаційним ресурсам із збільшенням ризику через значну невизначеність та додатковим ресурс-

ним затратам на опрацювання інформаційного шуму, що гальмує своєчасність прийняття необхідного управлінського рішення. В графічному вигляді (рис. 1) нами узагальнено власні міркування щодо можливості задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки.

Визначальними є два моменти: створення фільтрів, які дозволяють розподіляти усе наповнення інформаційного простору на цінну інформацію й інформаційний шум, та встановлення критеріїв, які забезпечують якість й адресність інформаційних ресурсів, які в подальшому використовуються для розроблення, прийняття, виконання, контролю й внесення коректив в управлінські рішення. Безперечно, що такі початкові засади створюють уявлення про необхідність побудови системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності та принципи її функціонування, а також гнучкості через зміну наповнення інформаційного простору та уточнення потреб. Дієвість такої системи дає змогу отримувати інформаційні ресурси, які в поточних умовах мають практичне застосування на рівні із фінансовими, матеріальними та кадровими, але характеризуються і рядом специфічних характеристик, зокрема: не зменшення в процесі використання, важливість своєчасності в задіянні, необхідність оновлення й накопичення тощо.

Останній блок нами визначено як «адресне задоволення інформаційних потреб», що дає змогу розглянути ситуаційне виникнення таких потреб, тобто стосовно управлінського рішення як процесу. Розпочнемо з того, що початковим етапом є виникнення проблеми, уявлення про характер якої повинно сформуватися у суб'єкта безпеки на основі початкових даних щодо зміни ситуації, яка потребує уваги. Далі має місце оцінка ситуації, яка здійснюється на основі інформаційних ресурсів на предмет виявлення відхилення фактичних показників діяльності підприємства та стану середовища його функціонування від попередньо встановлених орієнтирів та планів. Постановка цілей, розробка альтернативних варіантів й вибір оптимального варіанту управлінських рішень потребує консолідації інформації не лише щодо фактичного стану, але й прогностичної на період реалізації. Організація виконання управлінського рішення із подальшою реалізацією здійснюється на основі зворотного зв'язку задля внесення змін й досягнення поставлених цілей. Оцінка результатів відбувається шляхом порівняння початкової ситуації із наслідками дій та врахуванням затрат й перспектив змін в поточній діяльності підприємства та його розвитку. В цілому, кожен етап безпосередньо

Рис. 1. Засади задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки

Джерело: сформовано автором

визначає наявність інформаційних потреб, що формують інформаційні запити до інформаційно-аналітичної системи. Більш того, результативність управлінських дій, тобто й безпечної діяльності, в значній мірі залежить саме від інформаційних ресурсів.

Висновки. Узагальнюючи необхідно ще раз наголосити, що невизначеність, як об'єктивна обставина, суттєво впливає на діяльність торговельних підприємств, зокрема в сучасних умовах військових дій при високій хаотичності змін в національній економіці. З'ясовані засади інформаційного забезпечення суб'єктів без-

пеки акцентують увагу на важливості запровадження етапності роботи із змістом інформаційного середовища, зокрема в частині відокремлення інформаційного шуму та застосування відповідних фільтрів для приведення інформації у відповідність до встановлених критеріїв. Зменшення ризиків в ході прийняття кожного управлінського рішення можливе на основі системності в ході інформаційного забезпечення шляхом побудови відповідної системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпечної діяльності, що і визначає напрям подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / Ортинський В.Л. та ін. Київ : Правова єдність, 2009. 541 с.
2. Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий та вітчизняний досвід : монографія / Писаренко Т.В. та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2015. 239 с.
3. Кириченко Є. Теоретичні основи управлінського обліку. *Аудитор України*. 2006. № 15. С. 16–23.
4. Мартинюк П.М., Федорчук Н.А. Теорія системи та математичне моделювання. Рівне : НУВГП, 2010. 225 с.
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 11.02.2024).
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 11.02.2024).
7. Шпак Н.О. Сутність та складові інформаційного забезпечення систем управління підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.7. С. 307–316.
8. Якоб І.С. Ризик як міра невизначеності. *Економічний вісник Донбасу*. 2009. № 1(15). С. 136–139.

References:

1. Ortynskyj V. L. (2009) *Ekonomichna bezpeka pidprijemstv, orghanizacij ta ustanov* [Economic security of enterprises, organizations and institutions]. Kyiv: Pravova jednistj. (in Ukrainian)
2. Pysarenko T. V. (2015) *Informacijne zabezpechennja innovacijnogho rozvytku: svitovyj ta vitchyznjanij dosvid* [Information provision of innovative development: global and domestic experience]. Kyiv: UkrINTEI. (in Ukrainian)
3. Kyrychenko Ye. (2006) Teoretychni osnovy upravlinskoho obliku [Theoretical foundations of management accounting]. *Audytor Ukrainy – Auditor of Ukraine*, no. 15, pp. 16–23.
4. Martyniuk P. M., Fedorchuk N. A. (2010) *Teoriia systemy ta matematychni modeliuvannia* [System theory and mathematical modeling]. Rivne: NUVHP. (in Ukrainian)
5. Law of Ukraine about information No. 2657-XII (1992, October 02). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (accessed February 11, 2024).
6. The Civil Code of Ukraine (January 16, 2003). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (accessed February 11, 2024).
7. Shpak N. O. (2012) Sutnist ta skladovi informatsiinoho zabezpechennia system upravlinnia pidprijemstvom [The essence and components of information support of enterprise management systems]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 22.7, pp. 307–316.
8. Yakos I. S. (2009) Ryzyk yak mira nevyznachenosti [Risk as a measure of uncertainty]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*, no. 1(15), pp. 136–139.